

Piotr Sienkiewicz, Halina Świeboda

Kształtowanie kompetencji obywatelskich na potrzeby rozwoju społeczeństwa informacyjnego

Ekonomiczne Problemy Usług nr 105, 79-91

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PIOTR SIENKIEWICZ, HALINA ŚWIEBODA

Akademia Obrony Narodowej

KSZTAŁTOWANIE KOMPETENCJI OBYWATELSKICH NA POTRZEBY ROZWOJU SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Żyjemy ciągle w kulturze zawiści i nieufności. Nie wyruszyliśmy jeszcze w drogę ku społeczeństwu obywatelskiemu.

J. Czapiński

Wprowadzenie

Kompetencje obywatelskie dają członkom społeczeństwa możliwość aktywnego uczestnictwa w życiu demokratycznego państwa i jednocześnie przygotowują osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Dla prawidłowego funkcjonowania demokracji niezbędna jest aktywność obywateli¹ jako współtworzących wspólnotę polityczną do rozwoju. Rozwój demokracji i przyrost umiejętności obywatelskich w społeczeństwie wzmacniają się nawzajem.

W warunkach wylaniania się społeczeństwa informacyjnego kształtowanie kompetencji obywatelskich nabiera nowego wymiaru, bowiem przebiegać powinno w dwóch obszarach. Pierwszy obszar kształtowania powinien odnosić się do szeroko rozumianej wiedzy o społeczeństwie w wymiarze: socjologicznym, politologicznym, prawnym i stosunków międzynarodowych, z uwzględnieniem problemów lokalnych, regionalnych i globalnych. Drugi obszar powinien obejmować kształcenie niezbędnych umiejętności z zakresu wiedzy informatycznej, telekomunikacyjnej i masowego komunikowania dla funkcjonowania w społeczeństwie, w którym tech-

¹ Za: P. Maj: *Internet i demokracja. Ewolucja systemu politycznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 24.

nologie informacyjno-komunikacyjne stają się coraz powszechniejsze. Społeczeństwo zmienia się i ewoluuje zgodnie (?) z cywilizacyjnymi megatrendami. Dotychczasowe wzorce zaangażowania politycznego i obywatelskiego tracą na znaczeniu lub są modyfikowane. Uczestniczymy w procesie przejścia demokracji reprezentacyjnej w partycypacyjną, którą czasami nazywa się demokracją obywatelską. Istotny wpływ na dewaluację systemu demokracji przedstawicielskiej ma rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych (ang. *Information & Communication Technology*, ICT), którego skutkiem jest znacznie szybszy przepływ idei przede wszystkim dzięki Internetowi, który znosi ograniczenia komunikacyjne. Internet postrzegany jest jako nośnik procesów demokratycznych. Perspektywiczny wariant optymistyczny traktuje Internet jako źródła rozwoju demokracji, czynnik wzmacniający demokrację przedstawicielską oraz czynnik rozwoju demokracji bezpośredniej, co wiąże się z wykorzystaniem potencjału edukacyjnego i więziotwórczego potencjału Internetu². Optymistycznie uważa się, że korzystanie z Internetu wpłynie na zwiększenie partycypacji obywatelskiej. Kompetencje obywatelskie mające zapewnić uczestnictwo obywateli w życiu politycznym są głównym elementem strategii e-government. Platforma, jaką stworzył Internet (np. fora dyskusyjne) mają uczynić z użytkownika zaangażowanego obywatela poprzez wstawiane komentarzy, formułowanie opinii, konfrontację poglądów i uczestnictwo w prowadzonych konsultacjach³.

Celem niniejszego artykułu jest analiza wpływu rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych na rozwój kompetencji obywatelskich oraz procesów demokracji w kontekście aktualnego stanu społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.

1. Wpływ rozwoju ICT na procesy demokracji i kompetencji obywatelskich

Zastosowania ICT w zależności od modelu demokracji, jednakże bez względu na przyjęty model demokracji, cele jej „cybernetyzacji” można sprowadzić do następujących⁴: a) budowa e-biurokracji jako alternatywy dla tradycyjnej, a więc najczęściej niesprawnej biurokracji; b) usprawnienie zarządzania informacją polityczną zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej; c) projektowanie skutecznych procedur demokracji bezpośredniej; d) budowa (wzmocnienie) społeczeństwa obywatelskiego.

² P. Sienkiewicz: *Zagrożenia dla demokracji w społeczeństwie informacyjnym*, w: *Transformacje demokracji – doświadczenia, trendy, turbulencje, perspektywy*, red. L.W. Zacher, Difin, Warszawa 2011.

³ Za przykład może posłużyć prowadzenie konsultacji społecznych przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji dotyczących np. założeń do ustawy o otwartych zasobach publicznych, projektu zmiany Międzynarodowych Regulacji Telekomunikacyjnych ITR, projektu Prawa telekomunikacyjnego.

⁴ P. Sienkiewicz: *Zagrożenia dla demokracji...*

W badaniach nad zastosowaniem Internetu pojawiają się wnioski, że jego aktywni użytkownicy częściej uczestniczą w życiu politycznym niż inni. Komunikacja internetowa uzupełnia tradycyjne kontakty, w szczególności media społecznościowe stwarzają możliwości dotarcia do szerokiego grona internatów. Jedną z podstaw tych sądów stanowią działania państw niedemokratycznych, które starają się ograniczać dostęp do cyberprzestrzeni. Zauważyć należy, że jest to pozytywna strona. Nie brakuje sądów, zresztą niebezpodstawnych, dotyczących zagrożeń i różnego rodzaju patologii, które mogą zagrozić zarówno społeczeństwu, jak i demokracji.

W wariacie pesymistycznym założono, że Internet stanowi źródło zagrożeń dla demokracji, co wiąże się z dostrzeganiem w nim źródła atrofii demokracji (nierówny dostęp do Internetu, fragmentaryzacja społeczeństwa, samoizolacja grup i jednostek, generowanie postaw agresywnych, konsumpcyjnych i hedonistycznych itp.), a także jako źródła totalitarnej kontroli nad społeczeństwem (instrument wszechobecności państwa w życiu obywateli i wszechwiedzy państwa o życiu obywateli) oraz możliwości dopuszczenia do politycznego dyskursu grup reprezentujących poglądy antydemokratyczne, w szczególności populistyczne⁵.

Rozważając problem obywatelskich umiejętności i postaw obywatelskich w społeczeństwie informacyjnym, należy uznać, że powinny się one opierać na umiejętnościach niezbędnych w społeczeństwie informacyjnym, które w dużej mierze polegają na umiejętnościach medialnych i praktycznych kompetencjach technicznych. Opanowanie ogólnych podstawowych umiejętności obywatelskich należy także zaliczyć do umiejętności medialnych. Podstawowe umiejętności obywatelskie obejmują na przykład uczciwość, uczestnictwo, dialog międzykulturowy, zrozumienie różnych światopoglądów, refleksji oceniającej i bezpieczeństwo. Rozumienie możliwości, zagrożeń i znaczenia technologii i społeczeństwa informacyjnego oraz krytycznego oceniania zawartość Internetu i mediów jest integralną częścią podstawowych umiejętności każdego obywatela.

Samo stworzenie nowych możliwości udziału obywateli w życiu publicznym i politycznym nie jest warunkiem wystarczającym do zmiany oblicza demokracji, lecz jedynie czyni ją bardziej dostępną⁶.

Najbardziej ogólnym określeniem istoty społecznego i politycznego wykorzystania Internetu i technologii informacyjnych jest „elektroniczna demokracja”, obejmująca cztery obszary wspomagające przebudowę systemu demokratycznego, takie jak:

- elektroniczna biurokracja, z którą wiązą się wszelkie działania związane z możliwością załatwiania przez obywateli różnych spraw w relacjach z rządowymi lub samorządowymi strukturami na drodze elektronicznej;

⁵ P. Sienkiewicz: *Zagrożenia dla demokracji...*

⁶ H. Świeboda: *Postrzeganie demokracji w społeczeństwie informacyjnym w świetle opinii społecznej*, w: *Transformacje demokracji – doświadczenia...*

- zarządzanie informacją polityczną poprzez stworzenie platformy sieciowej zapewniającej komunikowanie społeczne o działalności ciał przedstawicielskich, struktur rządowych, sądowniczych itd.;
- procedury demokracji bezpośredniej, które obejmują działania związane z umożliwieniem obywatelom wypowiedania się drogą elektroniczną w sprawach będących przedmiotem działania organów przedstawicielskich, a także umożliwiają oddawanie głosów w referendach oraz wyborach na odległość (za pośrednictwem Internetu lub innych narzędzi);
- budowa społeczeństwa obywatelskiego dzięki wykorzystaniu sieci w celu zwiększania więzi lokalnych, tworzenia społeczności obywatelskich, w celu pobudzenia dyskursu na temat życia publicznego i konsekwencji zwiększenia udziału obywateli w życiu politycznym⁷.

W założeniach długofalowych programów rozwoju społecznego nowoczesna infrastruktura informacyjna ma stać się podstawą taniego i przyjaznego państwa obywatelskiego, którego podstawą jest odpowiedzialność obywateli za własne państwo wyrażana rosnącą partycypacją obywateli w życiu politycznym.

2. Edukacja obywatelska

Problematyka promowania edukacji obywatelskiej pojawiła się w dokumentach Unii Europejskiej – w Deklaracji i Programie Rady Europy dotyczących edukacji obywatelskiej opartej na prawach i obowiązkach obywateli z 1999 roku. Dokumenty te wspierały promowanie aktywnego obywatelstwa oraz uczestnictwa poprzez uczenie się przez całe życie w różnych systemach edukacji formalnej i nieformalnej. Problematykę kształcenia obywatelskiego odnajdujemy w Strategii Lizbońskiej⁸ oraz w szczegółowym programie pracy dotyczącym realizacji celów systemów edukacji i szkolenia w Europie z 2002 roku. Aktywne obywatelstwo zostało uznane za ważny cel Procesu Bolońskiego, który wyznacza cele dla szkolnictwa wyższego, jak również Europejskich Strategii LLP⁹ (ang. *lifelong learning programme*) – program „uczenie się przez całe życie” oraz europejskiej polityki w sprawie młodzieży.

Kompetencje społeczne i obywatelskie są wymieniane jako jeden z ośmiu elementów składających się na kompetencje kluczowe kształtowane w ramach procesu uczenia się przez całe życie (według definicji Parlamentu Europejskiego z 2006 r.). Promowanie aktywności obywatelskiej to również jeden z głównych celów sformułowanych na potrzeby europejskich systemów edukacji w strategii *Edukacja i Szkolenia 2020* (ET 2020).

⁷ H. Świeboda: *Zagrożenia dla demokracji...*

⁸ Rada Europejska, Lizbona (Portugalia) 23-24 marca 2000 r., Parlament Europejski.

⁹ Program obejmuje działania: Erasmus, Comenius, Grundtvig, Leonardo da Vinci.

Potwierdzeniem, jak ważne jest szerokie promowanie edukacji obywatelskiej, była decyzja ogłaszająca rok 2005 Europejskim Rokiem Edukacji Obywatelskiej przez Radę Europy¹⁰ oraz decyzja czyniąca rok 2013 Europejskim Rokiem Obywateli¹¹. W ramach tego programu zakłada się zwiększenie świadomości ogółu społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków związanych z obywatelstwem Unii oraz wspieranie zdolności do korzystania z tych praw, a także zachęcanie do czynnego udziału w życiu demokratycznym Unii. Decyzja ma przyczynić się do osiągnięcia celów strategii *Europa 2020*¹².

Edukacja jest nadal postrzegana jako najważniejsze narzędzie kształtowania aktywnej postawy obywatelskiej. W związku z tym raport Eurydice *Citizenship Education in Europe*¹³ (Edukacja obywatelska w Europie) opublikowany w roku 2012 ma za zadanie uchwycić pewne trendy w kształtowaniu polityki i działań na rzecz kształcenia aktywnych obywateli w poszczególnych krajach europejskich. W tym celu raport skupia się na pięciu głównych zagadnieniach: a) cele i organizacja kształcenia w zakresie wychowania obywatelskiego; b) zaangażowanie uczniów i rodziców w sprawy szkoły; c) kultura szkolna i aktywność społeczna uczniów, d) ocena i ewaluacja edukacji obywatelskiej; e) wsparcie dla nauczycieli i dyrektorów szkół.

Drugim ważnym miejscem nabywania doświadczeń i umiejętności społecznych są dobrowolne organizacje, działania i kontakty, które wypełniają przestrzeń między jednostką a społeczeństwem, obywatelem a państwem, ich sieć tworzy to, co nazywamy samoorganizującym się społeczeństwem obywatelskim¹⁴.

3. Kompetencje obywatelskie

W słowniku Kopalińskiego¹⁵ kompetencje są określone jako właściwość, zakres uprawnień osoby do realizowania określonego działania, zakres czyjejś wiedzy, umiejętności, odpowiedzialności. Kompetentny to uprawniony do działania, decydowania, mający kwalifikacje do wydawania sądów, ocen, autorytatywny,

¹⁰ Konferencja w Sofii w Bułgarii, 13-14 grudnia 2004.

¹¹ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady, COM(2011)0489 – C7-0217/2011 – 2011/0217(COD).

¹² http://ec.europa.eu/europe2020/index_pl.htm

¹³ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf

¹⁴ *Diagnoza społeczna 2011*, s. 278.

¹⁵ W. Kopaliński: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Bartelsman Media, Warszawa 2000, s. 269.

miarodajny. Kompetencje są szerszym pojęciem od kwalifikacji¹⁶. Kompetentnym jest człowiek, który do określonych działań ma odpowiednie przygotowanie.

Wśród wielu funkcjonujących definicji (w pedagogice, zarządzaniu)¹⁷ do opisu kompetencji włączane są elementy: kwalifikacje rozumiane jako poziom wykształcenia, wiedza, wartości, umiejętności, zdolności, zachowania, postawy, doświadczenia, motywacja, cechy osobowości. Kompetencje rozwijają się na bazie naszych osobistych cech – predyspozycji rozumianych jako względnie trwale mechanizmy, które determinują tendencje człowieka do określonych zachowań. O poziomie kompetencji możemy wnioskować na podstawie zbioru obserwowalnych zachowań, możemy również dokonywać ich pomiaru.

Tabela 1

Elementy składowe kompetencji obywatelskich

Kompetencje obywatelskie	Obszar kompetencji	Przykładowe kompetencje
	Osobiste, osobowe, inteligencja emocjonalna	- związane z naszą sferą poznawczą i emocjonalną
	Spoleczne – interpersonalne, inteligencja społeczna, społeczne zdolności, umiejętności	- umiejętność porozumiewania się w różnych środowiskach społecznych, - wykazywanie się tolerancją wobec różnych punktów widzenia, - współpraca z innymi, - zdolność do trafnego przetwarzania informacji o charakterze społecznym, zdolność do budowania więzi emocjonalnych z innymi ludźmi, - aktywne współuczestniczenie w życiu różnych grup społecznych, - zadowolające odgrywanie różnych ról społecznych
Cywilizacyjne	- korzystanie z infrastruktury komunikacyjnej i informacyjnej, - znajomość aktualnych zagrożeń cywilizacyjnych, znajomość zasad zrównoważonego rozwoju	

Źródło: opracowanie własne.

¹⁶ Podobnie kompetencje definiowane są w: *Słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1978, s. 977, odnosząc kompetencje do organizacji: zakres uprawnień i pełnomocnictw, zakres jakiejś instytucji lub spraw podlegających określonemu organowi itp.

¹⁷ T. Nowacki: *Słownik pedagogiki pracy*, Ossolineum, Wrocław 1986, s. 123; T. Pszczołowski: *Mala encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Ossolineum, Wrocław 1978, s. 99; W. Furmanek: *Kompetencje. Próba określenia pojęcia*, „Edukacja Ogólnotechniczna Inaczej” 1997, nr 7.

Kompetencje możemy traktować jako dyspozycje w zakresie wiedzy, umiejętności i postaw, pozwalające realizować zadania na różnych polach aktywności. W odniesieniu do kompetencji obywatelskich kompetencje charakteryzować się będą gotowością do zachowań określonego rodzaju w tym obszarze.

Kompetencji obywatelskich nie sposób oddzielić od kompetencji społecznych a więc kompetencji osobowych, interpersonalnych i międzykulturowych obejmujących pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym¹⁸.

Zakres kompetencji obywatelskich rozpatruje się w trzech obszarach: wiedzy, umiejętności i motywacji (odpowiedzialności).

Tabela 2

Zakres kompetencji obywatelskich

Obszar kompetencji	Przykładowe kompetencje obywatelskie
Niezbędna wiedza obywatelska	<ul style="list-style-type: none"> - znajomość praw człowieka i konstytucji swojego kraju, zakresu działań rządu i instytucji odpowiedzialnych za politykę na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym, europejskim i międzynarodowym (łącznie z polityczną i ekonomiczną rolą UE), - rozumienie pojęć: demokracja, prawa człowieka, - znajomość współczesnych wydarzeń, jak i głównych wydarzeń oraz tendencji w narodowej, europejskiej i światowej historii, - świadomość celów, wartości i polityk, jakimi kierują się ruchy społeczne i polityczne, - znajomość integracji europejskiej oraz struktur UE, z ich głównymi celami i wartościami, - świadomość różnorodności i tożsamości kulturowych w Europie
Umiejętności obywatelskie	<ul style="list-style-type: none"> - efektywne zaangażowanie wraz z innymi ludźmi w działania publiczne, - wykazywanie solidarności i zainteresowania rozwiązywaniem problemów stojących przed lokalnymi i szerszymi społecznościami, - umiejętność krytycznej i twórczej refleksji, wykorzystania mediów w sposób aktywny (prosument), poszukiwania i znajdowania informacji, - odróżnianie faktu od opinii, krytyczna interpretacji wiadomości podawanych w mediach, - niesienie pomocy w rozwiązywaniu problemów na różnych poziomach (lokalnym, miejsce pracy), - konstruktywne uczestnictwo w działaniach społeczności lokalnych i sąsiedzkich oraz procesach podejmowania decyzji na wszystkich poziomach, od lokalnego, poprzez krajowy, po europejski, szczególnie w drodze głosowania

¹⁸ Wśród kompetencji społecznych wyróżnia się zdolność do budowania zaufania i współczucia w innych ludziach, umiejętność oddzielenia sfery prywatnej od zawodowej i niechęć do przenoszenia konfliktów zawodowych na życie prywatne, świadomość i rozumienie tożsamości kulturowej własnego kraju w interakcji z innymi kulturami oraz umiejętność zobaczenia i zrozumienia różnych punktów widzenia.

Postawy obywatelskiej odpowiedzialność	<ul style="list-style-type: none"> - pełne poszanowanie praw człowieka, w tym równości (jako podstawy demokracji), - uznanie i zrozumienie różnic w systemach wartości różnych religii i grup etnicznych, - wykazywanie poczucia przynależności do własnego otoczenia, kraju, Unii Europejskiej i Europy jako całości oraz do świata, - gotowość do uczestnictwa w demokratycznym podejmowaniu decyzji na wszystkich poziomach, - wykazywanie się poczuciem obowiązku, - okazywanie zrozumienia i poszanowania wspólnych wartości niezbędnych do zapewnienia spójności wspólnoty, takich jak respektowanie demokratycznych zasad, - konstruktywne uczestnictwo obejmuje również działalność obywatelską, - wspieranie różnorodności i spójności społecznej i zrównoważonego rozwoju oraz gotowość poszanowania wartości i prywatności innych osób
--	---

Źródło: Na podstawie: Rekomendacja Rady Europy i Parlamentu Europejskiego z dn. 18.12.2006 r. odnośnie do kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie (2006/962/EC); Konkluzje Rady z dn. 12.05.2009 r.: *Ramy strategicznej współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia i szkolenia* (ET 2020) (2009/C302/03).

Zwraca uwagę, iż niektóre kompetencje obywatelskie wymagają znajomości technicznych korzystania z technologii ICT i medialnych.

4. Poziom kompetencji obywatelskich w Polsce

Badania Diagnozy Społecznej¹⁹ wskazują, jak nadal niezadawalający jest poziom społeczeństwa obywatelskiego w naszym kraju. Badania wskazują, jak mało Polacy mają doświadczeń społecznych i obywatelskich, których nabywa się w praktyce poprzez działania w organizacjach, uczestnictwo w oddolnych inicjatywach społecznych, uczestnictwo w zebraniach publicznych czy wolontariacie. Brak potrzeby zrzeszania powoduje, że Polacy rzadko sami podejmują działania na rzecz innych ludzi, organizacji i własnych społeczności, niechętnie się zbierają, by coś wspólnie postanowić, a potem zrobić. Brak praktyki działania powoduje, że nie mają okazji, by się nauczyć zorganizowanego działania społecznego i nabyć umiejętności potrzebnych do życia w społeczeństwie obywatelskim. Polacy nie umieją się organizować i skutecznie działać wspólnie, chyba że chodzi np. o strajk lub protest – przeciw budowie drogi w sąsiedztwie, urządzeniu w ich gminie wysypiska cudzych śmieci czy budowie w ich miejscowości hospicjum itp. Wynika to z ubo-

¹⁹ J. Czapiński, A. Sulek, *Stan społeczeństwa obywatelskiego* (PL), w: Raport *Diagnoza społeczna* 2011, red. J. Czapiński, T. Panek, www.diagnoza.com [dostęp 1.01.2013].

giego doświadczenia. Nie umieją, bo nie działają, a nie działają, bo nie umieją – jest to błędne koło działań dla społeczności²⁰.

Stopień zrzeszania się, odsetek obywateli, którzy należą do organizacji dobrowolnych, jest najprostszą miarą stanu społeczeństwa obywatelskiego. W Polsce w 2011 roku członkami „jakichś organizacji, stowarzyszeń, partii, komitetów, rad, grup religijnych, związków lub kół” było 14,8% badanych: 11,6% należało tylko do jednego stowarzyszenia; 2,2% do dwóch, a 1,0% do dwóch lub więcej; 85,2% nie należy do żadnej organizacji²¹. Działanie na rzecz własnej społeczności jest tak samo rzadkie jak przynależność do organizacji. Tylko 15,6% badanych w ciągu ostatnich dwóch lat zaangażowało się „w działania na rzecz społeczności lokalnej (gminy, osiedla, miejscowości, w najbliższym sąsiedztwie)”²².

Wskaźnik wrażliwości na dobro społeczne, chociaż jest niski, w porównaniu do badań poprzednich wzrasta. Rośnie wraz z wykształceniem i klasą miejscowości zamieszkania: im mniejsza miejscowość, tym słabsza wrażliwość na dobro wspólne; następną zmienną jest wiek (im bardziej zaawansowany, tym większa wrażliwość). Pracownicy najemni, zwłaszcza pracujący w sektorze publicznym, są bardziej wrażliwi niż osoby nieaktywne zawodowo. Wrażliwość na dobro wspólne rośnie wraz z nastawieniem egalitarnym i materialistycznym. Zamożność zwiększa wrażliwość na dobro wspólne, podobnie jak religijność. Osoby starsze są bardziej niż młodsze wrażliwe na dobro wspólne, ale tylko w grupie mężczyzn. Wśród osób młodszych nie ma różnic między kobietami i mężczyznami.

Jan Szomburg²³ w wystąpieniu na konferencji „Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich”, która odbyła się w Warszawie, w siedzibie Ośrodka Rozwoju Edukacji, 25 maja 2011 roku bardzo mocno podkreślał, że obywatelstwo zaczyna się od zdolności do oceny otaczającego nas świata, rozumienia i refleksyjności. Konkurowanie w gospodarce wiedzy zależy od budowania nowych kompetencji w zakresie społecznym i obywatelskim. Nasze kody kulturowe ukształtowane w epoce folwarku, PRL-u i zaborów skutkują zachowaniami adaptacyjnymi w układzie indywidualnym, rodzinnym i przyjacielskim, działaniami wykonawczymi, ale nie kreatywnymi. Przytoczył dane dotyczące odpowiedzi na pytania o warunki niezbędne do osiągnięcia przez dzieci sukcesu. Pytani o znaczenie podmiotowości i niezależności myślenia dzieci, Szwedzi (77%) i Niemcy (78%) odpowiadają, że to bardzo ważny warunek sukcesu. Podobnie myśli tylko 41% Polaków – nie wiążemy kwestii samodzielności dzieci z sukcesem, szukamy innych warunków jego osiągnięcia – 49% Polaków uważa, że jest nim posłuszeństwo. Ale tylko 15% Szwedów i 16% Niemców podziela tę opinię. I jeszcze jeden wskaźnik równie

²⁰ *Diagnoza...*

²¹ *Ibidem*, s. 278.

²² *Ibidem*, s. 279.

²³ Dyrektor Polskiego Forum Obywatelskiego i prezes zarządu Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową.

ważny z punktu widzenia rozwoju – wyobraźnia. Nie będzie obywatela, jeśli człowiek nie będzie zdolny do refleksji, nie będzie umiał posługiwać się wyobraźnią. Wyobraźnię ceni 57% społeczeństwa szwedzkiego, prawie 40% Niemców, a jedynie 20% Polaków. To są zasadnicze różnice odzwierciedlające odmienne wzorce kulturowe²⁴, które mają wpływ zarówno na rozwój kompetencji obywatelskich, jak i uczestnictwo w życiu współczesnego społeczeństwa informacyjnego.

5. Edukacja obywatelska w Polsce²⁵

Przełom w edukacji obywatelskiej nastąpił po 1989 roku. Pojawiła się konieczność zbudowania państwa demokratycznego. W czasach PRL-u edukacja obywatelska odbywała się w ramach przedmiotów, np. wychowanie obywatelskie, propedeutyka nauki o społeczeństwie. Po zmianie systemowej edukacja obywatelska odbywała się w ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie i była miejscem zdobywania podstawowej wiedzy o państwie i świecie współczesnym.

Do września 1999 roku w szkołach podstawowych treści z zakresu wychowania obywatelskiego realizowane były w ostatniej, ósmej klasie przez jedną godzinę tygodniowo. Obecnie treści z zakresu wiedzy obywatelskiej w szkole podstawowej realizowane są w formie zintegrowanego przedmiotu o nazwie historia i społeczeństwo oraz w formie ścieżki edukacyjnej – wychowanie do życia w społeczeństwie, na którą składają się trzy moduły: a) wychowanie do życia w rodzinie; b) edukacja regionalna – kulturowe dziedzictwo w regionie; c) wychowanie patriotyczne i obywatelskie.

W gimnazjum wiedzę o społeczeństwie uczą się w trzech odrębnych modułach: a) wychowanie do życia w rodzinie; b) wychowanie obywatelskie i c) wychowanie do aktywnego udziału w życiu gospodarczym. Na treści składają się: problemy socjologiczne, związane z funkcjonowaniem grupy, współczesne ustroje polityczne, konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Uczniowie poznają też, jak funkcjonuje samorząd terytorialny, otrzymują także wiedzę na temat praw człowieka i uczą się, w jaki sposób można dochodzić tych praw, gdy są one łamane. Nauczyciele uświadamiają uczniom, jak ważną rolę w życiu publicznym odgrywa etyka.

Na poziomie liceum przedmiot wiedza o społeczeństwie ma charakter interdyscyplinarny. Wyróżniono moduły: socjologiczny (społeczeństwo), politologiczny

²⁴ Konferencja *Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich*, <http://waloryzacja. llp.org.pl/content/konferencja-rozwijanie-kompetencji-spo-ecznych-i-obywatelskich-25-maja-2011r>. [dostęp 1.01.2013].

²⁵ Opracowano na podstawie: *Europejska Antena Szkoleniowa CIVICO. Rozwój kompetencji obywatelskich wśród uczniów. Przewodnik dla nauczycieli na temat nauczania kompetencji obywatelskich*, K. Wereszczyński: *Kształcenie obywatelskie w polskich szkołach dla dorosłych w latach 1945-2000*, „E-mentor” 2006, nr 4 (16), <http://www.e-mentor.edu.pl/artylkul/index/numer/16/id/335> [dostęp 5.01.2013].

(polityka), prawny (prawo) i dotyczący stosunków międzynarodowych (Polska, Europa, świat). W podstawie programowej celami do realizacji uczyniono rozwijanie poczucia współodpowiedzialności za społeczeństwo i państwo, rozwijanie cnot społecznych i obywatelskich, krzewienie patriotyzmu i odpowiedzialności za dobro wspólne, nabywanie umiejętności rozumienia i stosowania przepisów prawa, pogłębianie tożsamości kulturowej i narodowej.

Podsumowanie

Kompetencje obywatelskie są połączeniem wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji. Postawa obywatelska wymaga wiedzy, krytycznego myślenia, wyobraźni, poczucia własnej wartości oraz umiejętności i możliwości działania wspartego doświadczeniem. Diagnoza społeczna pokazuje, jak mało Polacy mają doświadczeń społecznych i obywatelskich, które gromadzi się dzięki działaniom w organizacjach, uczestnictwu w oddolnych inicjatywach społecznych, w zebraniach publicznych czy wolontariacie. Wynika z niej również, że wykształcenie jest głównym czynnikiem, który decyduje o kompetencjach obywatelskich.

Aktywność społeczna, będąca czynnikiem niezbędnym do funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, musi bazować na trwałych postawach prospołecznych, a te zaś wykształcają się najczęściej w trakcie socjalizacji, edukacji i praktyki działania.

Niniejsza analiza z konieczności w dużym skrócie uwidacznia, że w odniesieniu do postaw obywatelskich technologie informacyjno-komunikacyjne, a w szczególności Internet, mogą stanowić stymulator rozwoju kompetencji obywatelskich. I jednocześnie być czynnikiem wspierającym kształcenie umiejętności obywatelskich, wspomagając zarazem edukację nad zmianami w świadomości społecznej. Wtedy może nastąpić właściwy czas dla rozwoju elektronicznej demokracji aktywnych obywateli.

Literatura

1. Czapiński J., Sulek A., *Stan społeczeństwa obywatelskiego (PL)*, w: *Raport Diagnoza społeczna*, red. J. Czapiński, T. Panek, www.diagnoza.com
2. Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady, COM(2011)0489 – C7-0217/2011 – 2011/0217(COD).
3. *Defining and Selecting Key Competencies*, OECD, Paris 2001.
4. Furmanek W., *Kompetencje. Próba określenia pojęcia*, „Edukacja Ogólnotechniczna Inaczej” 1997, nr 7.
5. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf

6. http://ec.europa.eu/europe2020/index_pl.htm
7. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/pl/oj/2006/l_394/l_39420061230pl00100018.pdf.
8. <http://www.mswia.gov.pl>
9. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 2000/C 364/01.
10. *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego. Eurydyce. Sieć informacji o edukacji w Europie*, Komisja Europejska 2002.
11. *Kompetencje obywatelskie*, Europejska Antena Szkoleniowa (EAS), wersja 2.0, kwiecień 2010.
12. Konferencja „Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich”, <http://waloryzacja.llp.org.pl/content/konferencja-rozwijanie-kompetencji-spoecznych-i-obywatelskich-25-maja-2011r>.
13. Konkluzje Rady z dnia 12 maja 2009 odnośnie do ram strategicznych współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia i szkolenia, ET 2020, 2009/C 302/03.
14. Kopaliński W.: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Bartelsman Media, Warszawa 2000.
15. Maj P.: *Internet i demokracja. Ewolucja systemu politycznego*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.
16. Nowacki T.: *Słownik pedagogiki pracy*, Ossolineum 1986.
17. Pszczolowski T.: *Mala encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Warszawa 1978.
18. Rada Europejska, Lizbona (Portugalia) 23-24 marca 2000 r., Parlament Europejski.
19. Realizacja programu roboczego *Edukacja i szkolenie 2010*. Grupa robocza B: *Kluczowe kompetencje – Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie: europejskie ramy odniesienia*, Komisja Europejska, DG EIK, październik 2004.
20. Rekomendacja Rady i Parlamentu Europejskiego z dnia 18 grudnia 2006 odnośnie do kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie, 2006/962/EC.
21. *Rozwój kompetencji obywatelskich wśród uczniów. Przewodnik dla nauczycieli na temat nauczania kompetencji obywatelskich*, CIVICO.
22. Sienkiewicz P.: *Zagrożenia dla demokracji w społeczeństwie informacyjnym*, w: *Transformacje demokracji – doświadczenia, trendy, turbulencje, perspektywy*, red. L.W. Zacher, Difin, Warszawa, 2011.
23. *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1978.
24. *Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013*.
25. Szomburg J.: *Wielkie przewartościowanie*, <http://www.rp.pl/artykul/809031.html?print=tak&p=0>
26. Świeboda H.: *Postrzeżenie demokracji w społeczeństwie informacyjnym w świetle opinii społecznej*, w: *Transformacje demokracji – doświadczenia, trendy, turbulencje, perspektywy*, red. L.W. Zacher, Difin, Warszawa, 2011.
27. *The key competencies in a knowledge-based economy: a first step towards selection, definition and description. A proposal by the working group on key compe-*

tencies, set up by the European Commission in the framework of the 'Objectives Report'. Concept document of the Commission expert group on 'Key competencies', European Commission, Directorate-General for Education and Culture, March 2002.

28. Wereszczyński K.: *Kształcenie obywatelskie w polskich szkołach dla dorosłych w latach 1945-2000*, „E-mentor” 2006, nr 4 (16), <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/16/id/335>

COMPETENCE FORMATION FOR CIVIL ON NEED DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY

Summary

Key competences in the shape of knowledge, skills and attitudes appropriate to each context are fundamental for each individual in a knowledge-based society. They provide added value for the labour market, social cohesion and active citizenship by offering flexibility and adaptability, satisfaction and motivation. Civic competence, and particularly knowledge of social and political concepts and structures (democracy, justice, equality, citizenship and civil rights), equips individuals to engage in active and democratic participation.

Translated by Piotr Sienkiewicz, Halina Świeboda